

Інститут філософії
Національної Академії Наук України

На правах рукопису

Валах Світлана Іванівна
Кумранізм як джерело
первіснохристиянського світогляду

Спеціальність 09.00.11. – релігієзнавство

Автореферат дисертації
на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 1997

С. Валах

00753922 (S)

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національному університеті імені Тараса Шевченка

Науковий керівник – кандидат філософських наук, доцент Лубський Володимир Іонович

Офіційні опоненти – доктор філософських наук, професор Танчер Володимир Карлович
– кандидат філософських наук Єленський Віктор Євгенович

Провідна установа – Полтавський державний педагогічний інститут ім.В.Г.Короленка

Захист відбудеться "20" серпня 1997 року о 14 год. на засіданні Спеціалізованої вченої ради Д. 01.25.05 в Інституті філософії НАН України (252001, Київ, вул.Трьохсвятительська, 4). З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту філософії (252001, Київ, вул.Трьохсвятительська,4).

Автореферат розіслано "19" травня 1997 року.

Вчений секретар

Спеціалізованої вченої ради

к.філос.н.Головащенко С.І.

Загальна характеристика роботи.

Актуальність теми дослідження. У переддень двохтисячоліття "Різдва" Ісуса Христа – засновника, згідно з християнським віровченням, християнства – найпоширенішої у світі релігії, яка великою мірою позначилася на формуванні європейської цивілізації, захопила в сферу свого впливу цілий ряд народів, націй, країн, визначивши їхню долю, світогляд, спосіб життя – особливої актуальності набуває проблема дослідження витоків цієї релігії.

Генеза християнства пов'язана, зокрема, з релігійними течіями, що виникали в східних провінціях Римської імперії навколо іудейського монотеїстичного ядра. Тож проблема походження світової релігії повертається до з'ясування її ідейних основ, які історично поєднані з іудейським сектантством.

Наукове вивчення процесу становлення християнської релігії донедавна зосереджувалося на дослідженні його соціально-економічного підґрунтя, а не на духовній реформації суспільства того часу. Саме тому є актуальним звернення до теоретичних джерел християнства та філософський аналіз особливостей тих світоглядних форм, що стали однією з передумов формування християнського вчення.

Свідчення про світоглядні першопочатки християнської релігії відкривають перед сучасною наукою знайдені в печерах Кумрану стародавні іудейські рукописи. Цінність цих свідчень зростає з огляду на те, що античні джерела з історії первісного християнства вкрай збіднені, а головне, сповнені численних міфів та легенд.

Рукописи Кумрану свідчать, що приблизно вже за двісті років до проповіді Ісуса Христа на території Палестини існували релігійні секти, вчення і практика яких мала багато спільного з ідеями та обрядами первіснохристиянських общин. Вивчення цих

рукописів відкриває також новий аспект в дослідженні історії створення біблійного тексту та процесу його канонізації, дає змогу досягнути спільну природу іудаїзму і християнства.

Аналіз кумранського віровчення є яскравим доказом того, що християнська релігія – це власне палестинське явище і спростуванням тверджень, які донедавна переважали в релігієзнавчій науці, про виникнення християнства в лоні іудейської діаспори. Дослідження літературних пам'яток Кумрану дає можливість переглянути усталені погляди щодо проблеми історичності Ісуса Христа, оскільки засновник християнства був близький за своїм світобаченням до засновника кумранської общини – Вчителя праведності.

Актуальність досліджуваної проблеми зумовлена ще й тим, що її розв'язання допоможе наблизитись до розуміння природи духовного пошуку людини нашого часу.

Ступінь наукової розробки проблеми. Проблема становлення християнського світогляду, незважаючи на багатоманіття досліджень, що її розглядають, залишається дискусійною і не може вважатися вирішеною.

У своїй праці автор спирається на ряд наукових джерел, які подають аналіз історичної та духовної зумовленості становлення християнського світогляду.

Питання визначення християнських ідей та догматики, встановлення спадкоємних зв'язків християнства з іншими дохристиянськими релігіями, впливу елліністичної культури та містерій античності на формування християнського світосприйняття знайшли відображення у дослідженнях Р.Ю.Вінпера, Н.І.Голубцової, А.Доніні, Й.А.Кривельова, М.М.Кубланова, А.Б.Рановича, С.І.Ковальова, А.Робертсона, Е.Ренана, І.С.Свенціцької, П.З.Козіка, В.П.Оргіша та інших науковців. Саме завдяки їхнім працям проблема генези християнства почала розглядатися в зв'язку з розвитком

стародавнього світу, його ідейними та релігійними течіями.

Р.Ю.Вінпер приділяв увагу питанням, що пов'язані з процесом виникнення християнської літератури, здійснив детальний аналіз християнських текстів як канонічних, так і апокрифів. А.Б.Ранович визначив основні етапи розвитку християнства, виявив взаємини між християнством і греко-римським світом, простежив зміни в ідеології і соціальному складі християнських общин, висвітлив розвиток догматів і обрядів нової релігії, показав псевдоепіграфічність євангелій, апокаліпсисів, послань і дій апостолів. С.І.Ковальов звертався до проблеми датування християнських творів, визначення їхньої абсолютної і відносної хронології, вивчав питання організації християнських общин. У його дослідженнях були зроблені спроби встановити значення кумранських рукописів для розуміння процесу походження християнства. І.С.Свенціцька відмітила характерні особливості іудейських сект в I ст.н.е., визначила час появи перших християн, дослідила обставини, що призвели до поділу християнської літератури на канонічну і апокрифічну, показала відмінності між іудео-християнськими і канонічними євангеліями. Питання пов'язані з походженням і змістом новозавітних творів, їхніх історико-літературних витоків досліджував М.М.Кубланов. Він звертався також до проблеми історичності образів Нового Завіту. В дослідженнях А.Доніні, А.Робертсона, П.З.Козіка, В.П.Оргіша окреслено найважливіші культурно-історичні і духовні процеси, що призвели до утворення християнської релігії. В них показано, що глибинні витoki християнства пов'язані з особливостями розвитку античного світу, з притаманною йому інтелектуальною та культурною організацією, розглянуто місце та роль іудейства, властивих йому релігійних уявлень у формуванні ідейно-моральних орієнтацій християнського комплексу; простежується процес ідейного становлення релігії Євангелій, її концептуальних догматичних

основ; проаналізовано характер змістовних перетворень, яких зазнали античні поняття і уявлення під впливом християнства, формуючи основи майбутньої західно-європейської культури. Проте, питань кумранознавства вони торкалися побіжно, в контексті своїх основних досліджень.

З питань еволюції християнства та формування християнської церкви, ролі інституту проповідництва в поширенні християнства в греко-римському світі, євангельських образів Іоана Хрестителя, Ісуса Христа, трансформації старозавітних заповідей і втілення їх в ідеях Нового Завіту, автор звертається також до богословських трактатів Е.Світлова (С.Меня), Н.Е.Поснова, Е.Шюре, А.Безант, праць єпископа Михайла (Чуба).

У процесі дослідження використовувалися тексти Святого Письма, як канонічні так і апокрифи, авторами яких найчастіше виступали засновники різних течій у первісному християнстві, мандрівні проповідники. Їхні погляди і діяльність мають важливе значення для відтворення подій перших віків християнства. Ці джерела за своїм змістом і формою носять в основному релігійний характер. На жаль, у них відсутні дані світського характеру - про соціальний, кількісний склад послідовників тієї чи іншої течії в первісному християнстві, локалізацію і хронологізацію розвитку цих течій. Серед таких творів можна назвати "Вчення дванадцяти апостолів" ("Дідахе"), "Климентини", тексти Хенобоскіону, логії Оксірінха, "Антилегомени" (твори протиставлені канонічним євангеліям): "Євангеліє Фоми", "Євангеліє Филипа", "Протоєвангеліє Якова", "Євангеліє Марії", "Сказання Фоми, ізраїльського філософа про дитинство Христа", "Євангеліє євреїв", "Євангеліє Петра", інші.

Досить вагомим джерелом з історії християнства є твори ранньохристиянських письменників (кінця I - початку IV віків): Євсевія Кесарійського, Орігена, Тертулліана, Іринія Ліонського, Юстина-філософа, Іполита, Климента Александрійського. Ці твори

містять найбільшу кількість характеристик та фактів пауліністичного, тобто майбутнього ортодоксального християнства, а також свідчення про такі релігійні течії в первісному християнстві, як симоніанство, назорейство, ніколаїтство, докетизм, василідіанство, валентиніанство та інші. Багато даних про зміст проповідей представників гностичних течій - Василіда, Валентиніана, Геракліона - міститься у творах Орігена. Детальну характеристику християнських сект наводить Євсевій Кесарійський у своїй "Церковній історії".

Проблема походження християнства набула нових аспектів тлумачення з дослідженням рукописів Кумрану. В процесі дослідження цих стародавніх сувоїв виявилася спільність іудейської та християнської релігійних систем. У зв'язку з цим такі кумранські рукописи, як "Коментар до Хабакука", "Статут общини", "Сувій війни", "Заповіти дванадцяти патріархів", коментарі до біблійних текстів Старого Завіту, есхатологічні трактати мають суттєве значення для вивчення релігійних і соціальних поглядів перших християнських общин. Про це свідчать висновки Г.М.Лівшица, І.Д.Амусіна, К.Б.Старкової - авторів праць, присвячених кумранським текстам, де простежується зв'язок між іудейськими сектами, аналогічними кумранітам, та іудео-християнськими, які дали початок християнству. Г.М.Лівшиц досліджував проблему датування кумранської секти і рукописів, вивчав суспільний устрій і ідеологічні погляди членів кумранської общини. Він переконливо показав схожість ідей у кумранських писемних пам'ятках, зокрема "Коментарі до Хабакука", і "Апокаліпсисі". У його працях подано філософський та історичний аналіз релігійного світосприйняття кумранітів і перших християнських общин. У галузі кумранознавства плідно працював російський історик І.Д.Амусін. Археологічні дані про дослідження кумранського поселення та авторський переклад окремих сувоїв (есхатологічні тексти,

коментарі до книг пророків) дозволили йому відтворити картину життя кумранського братства, духовну та ритуальну практику кумранітів, зробити ряд висновків щодо спільності кумранської ідеології та християнського світогляду, при цьому не ототожнюючи ці два явища.

Велику цінність для сучасної науки мають літературні переклади російською мовою окремих текстів Кумрану, зроблені К.Б.Старковою, та філологічний коментар до них.

Значний фактичний матеріал з проблем кумранознавства знайшов відображення в цілому ряді зарубіжних досліджень, зокрема - Дж. Вандеркама, Г.Вермеса, Д.Бартельмі, С.Лібермана, Дж.Тревера, Ф.Кросса, Дж. Міліка, Є.Сукеніка, І.Ядіна, А.Дюпон-Соммера, Дж.Аллегро, Дж.Лагранжа, В.Браунлі, Д.Хабермана. На основі дослідження перших кумранських знахідок (Статут общини, Сувій війни), Є.Сукенік ідентифікував секту Кумрану з есейським релігійним рухом. Комплексне археологічне дослідження печер і поселення провів І.Ядін. Він визначив хронологію історичних періодів заселення Кумрану, та ритуальні особливості кумранської общини, пов'язані з способом життя її членів. Переклад сувоїв англійською мовою, розшифрування складних для розуміння фрагментів і детальний науковий коментар до них, співставлення з окремими християнськими текстами здійснені Д.Бартельмі, Д.Хаберманом, Г.Вермесом. Результати дослідження сувоїв, одержані за останні роки, висвітлені у монографії Дж.Вандеркама.

Проте, цілий ряд питань залишаються не дослідженими: історія виникнення кумранської общини, особистість її засновника – Вчителя праведності, езотеричний зміст кумранського віровчення, кумранська ідея обраності та месіанства, сутність окремих ритуальних обрядів, які здійснювались в общині.

Деякі проблеми кумранознавства до сьогодні є дискусійними. Вони висвітлюються на сторінках наукової серії

"Відкриття в Іудейській пустелі" ("Discoveries in the Judaean Desert"). Розглядаючи їх, дисертант висловлює свої думки, пропонує свою точку зору.

В українській релігієзнавчій науці спеціальних досліджень з проблем кумранознавства ще не було. Така спроба робиться вперше.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є здійснення історико-філософського та релігієзнавчого аналізу кумранського віровчення, як одного з джерел формування християнського світогляду. Розробляючи основну ідею, автор поставив такі завдання:

- визначити світоглядну концепцію іудейського релігійного сектантства, зокрема есейства, виходячи з досліджень кумранських сувоїв;
- провести порівняльний аналіз ряду духовних текстів кумранітів та християн;
- простежити процес впливу кумранської ідеології на розвиток світоглядної концепції первісного християнства;
- розглянути проблеми становлення християнських общин, релігійного розмежування та формування різноманітних напрямів у християнстві перших сторіч;
- сформулювати питання дискусійного характеру, які потребують детального вивчення, а саме: історія виникнення кумранської общини, особистість Вчителя праведності, езотеричний зміст віровчення кумранітів та первісних християн, історичність Іоана Хрестителя, Ісуса Христа та накреслити коло можливих рішень.

Теоретико-методологічною основою дослідження є сучасні досягнення в галузі методології гуманітарного знання і, зокрема, філософської, історичної, релігієзнавчої, богословської, археологічної наук. У процесі написання дисертації автор користувався методами аналогій, систематизації та узагальнення,

співставлення історичного матеріалу паралельно з логічним аналізом і синтезом, принципами об'єктивності, аконфесійності, орієнтації на загальнолюдські моральні цінності. Об'єктивності оцінок та висновків сприяло використання широкого кола наукових праць, серед яких твори античних авторів, численні зарубіжні публікації, а також творів Отців церкви і богословів часів формування християнства.

Емпіричним матеріалом для дослідження стали копії оригінальних текстів Кумрану з Державного музею Ізраїлю (Єрусалим), зокрема конституційний документ, що регламентував порядок життя кумранської общини - Керівництво щодо правил поведінки або Статут, а також християнські духовні тексти - як канонічні, так і апокрифи.

Наукова новизна дослідження. Кумранське віровчення є глибинним джерелом християнського світогляду, саме воно визначило формування його найбільш оригінальних рис і ритуально-догматичну основу. Особлива сутність кумранства полягає в соціальному та релігійному відокремленні від іудейського суспільства, що і зумовило відповідну концептуальну специфіку його послідовників, які через проповіді аскези та додержування жорсткого релігійного закону прагнули до високого ідеалу святості та чистоти. Вийшовши за межі окремих замкнутих об'єднань, світоглядні ідеї Кумрану (месіанізм, есхатологія, дуалізм, віра в потойбічне життя, відмова від жертвовного культу) стали підґрунтям для оформлення в Палестині нового релігійного руху - християнства.

У рамках розробленої концепції обґрунтовано низку положень, які відображають його новизну і виносяться на захист:

-авторський переклад з давньоєврейської оригінального тексту сувою Статут кумранської общини дав можливість по - новому витлумачити окремі положення віровчення та обрядової

практики кумранітів (сутність ритуалу омовінь, ступінчатість просвіти та підготовки до посвяти неопітів, регламентація терміну перебування у пустелі), визначити світоглядну концепцію кумранського братства, її морально-етичну спрямованість і віднести кумранську общину до есейського релігійного руху;

– есейський та християнський релігійні рухи об'єднують: час і місце виникнення; етнічна тотожність їхніх послідовників; подібність соціальних принципів і рис внутрішньої організації; спільність світоглядних основ; подібність деяких елементів догматично-ритуальної практики; схожі оцінки і метод інтерпретації старозавітної літератури; наявність текстуальних, фразеологічних тотожностей у духовній літературі;

– пріоритетними у формуванні світоглядної концепції християнства є базові положення кумранської релігійно-філософської системи, а саме: дуалізм, вчення про фатальність та приречення, вчення про життя після смерті, есхатологічні та месіанські уявлення;

– глибинний зміст віровчення есеїв-кумранітів і першохристиян, що пов'язане з уявленнями про "воду" та "світло", полягає в : а) можливості досягання контакту з Богом за допомогою певної води (кумранська посвята водою, християнське хрещення); б) поклонінні "Світлові" та запобіганні впливу "Темряви";

– вивчення духовних текстів Кумрану та християнських біблійних книг дає підставу визначити провідну роль кумранської релігійної філософії у формуванні основного змісту проповідей Іоана Хрестителя та Ісуса Христа. Близькість життєвих принципів (поняття рівності, неприйняття рабства, обітниця безшлюбності, аскетизм); виконання типових для Кумрану ритуальних обрядів (омовіння, трапеза; заміна традиційного жертвовного культу духовною жертвою); аналогія світоглядних концепцій; тотожність окремих висловлювань; особисті здатності (лікування та зцілення)

підтверджують можливість виховання духовних лідерів християнства в есейському середовищі;

-процес становлення християнського світогляду супроводжувався зміною етнічного і соціального складу першохристиянських общин, які мали чітку іудео-християнську орієнтацію. Нова релігія зверталася із своїми проповідями до всіх народів і станів греко-римського світу, вбираючи в себе їхні ідеї і вірування, що і призвело до трансформації первинних ідеологічних основ і оформлення ортодоксального християнства пауліністичного напрямку,

-остаточне визначення християнські ідеї знайшли у синоптичних Євангеліях, які стали синтезом месіанських і апокаліптичних поглядів іудейських сектантів типу есеїв-кумранітів та положень паулінізму.

Теоретичне та практичне значення дослідження. Матеріали та висновки дисертації можуть бути використані для подальших філософських та релігієзнавчих досліджень з питань кумранознавства. Ними можна скористатися для вивчення інших проблем формування християнського світогляду та становлення християнської релігії.

Наслідки дослідження можуть бути запроваджені в навчальний процес вузів у межах курсів з філософії, історії та релігієзнавства.

Здійснене дослідження допоможе краще пізнати історію духовних шукань людства, сприятиме подоланню релігійних конфліктів, з'ясуванню причин духовної кризи в суспільстві.

Апробація дослідження. Основні положення роботи знайшли відображення в п'яти публікаціях автора: монографії, статтях та тезах доповідей на наукових конференціях; спецкурсі, розробленому для студентів філософського факультету Національного університету ім. Тараса Шевченка "Біля витоків християнства". Матеріали дослідження включалися автором до

лекційного курсу з релігієзнавства у Національному університеті ім. Тараса Шевченка та Українському державному педагогічному університеті ім. М. Драгоманова.

Структура дисертації. Дисертаційне дослідження складається з вступу, трьох розділів, логіка розміщення яких відповідає вирішенню основних дослідницьких завдань, висновків, списку літератури та додатку. Вирішення завдань дослідження передбачало, насамперед, релігієзнавчий аналіз кумранських рукописів та визначення на його основі світоглядної концепції кумранської общини есеїв, що і розглядається автором в першому розділі. Дослідження цих проблем дало змогу простежити вплив іудейського сектанства (зокрема есейства) на еволюцію відокремлення християнського світогляду від іудейського та формування канонічного християнства. Цей блок питань знайшов відображення в другому розділі дисертаційного дослідження. В третьому розділі поданий порівняльний аналіз світоглядних та догматичних основ кумранської общини есеїв і первісних християнських общин. Дослідження завершують коротко сформульовані висновки, список літератури та додаток, що містить порівняльну таблицю текстів (фрагменти): Статуту кумранської общини, книг Нового Завіту та християнських апокрифів.

Основний зміст дисертації.

У вступі обґрунтовується актуальність теми, аналізується стан дослідженості проблеми, визначаються мета і основні завдання дослідження, його наукова новизна, теоретичне та практичне значення.

У першому розділі – “Місце духовної літератури Кумрану в іудейському релігійно-му комплексі” – автором проведено історико-філософський, релігієзнавчий та джерелознавчий аналіз

кумранських рукописів і визначено на його основі світоглядну концепцію кумранського братства.

Рукописи Кумрану (близько 800 фрагментів та повних манускриптів) складають частину духовної бібліотеки, що належала іудейській релігійній общині. Манускрипти являють собою записи текстів Старого Завіту, коментарі до духовних книг, патріарші благословення, богослужбові псалми й гімни, молитви, містерії, плачі, гороскопи, есхатологічні й пророчі сказання. В науковій літературі рукописи класифікуються за такими ознаками: матеріал для написання, мова, зміст, часстворення. На основі наукових методів датування визначено, що написання і копіювання сувоїв Кумрану обмежується періодом від початку II ст. до н.е. до середини I ст. н.е. (68 р. – час зруйнування кумранського поселення римськими легіонерами). Точна дата кожного окремого тексту залишається не встановленою. У процесі дослідження автор дає змістовну характеристику основних духовних сувоїв кумранської общини. Аналізуючи тексти Кумрану, автор дослідження умовно поділяє їх за призначенням на такі категорії: богослужбові та медитативні; навчальні; сувої, які мають особистий характер (послання, листи); ділові документи.

У кумранознавстві на сьогодні не існує єдиної точки зору щодо належності цих стародавніх сувоїв одній з іудейських релігійних сект або політичних партій, які існували в Палестині від II ст. до н.е. до I ст. нашої ери, представниками яких були фарисеї, саддукеї, ессеї, зелоти (войовнича течія – сікарії). Вивчаючи писемні свідчення античних авторів Й.Флавія, Плінія Старшого, Філона Александрійського, результати археологічних досліджень кумранського поселення, та аналізуючи оригінальні тексти сувоїв (зокрема, Статут кумранської общини) дисертант дійшов висновку про належність кумранської общини до есейського релігійного руху.

Автор дослідження обстоює цю тезу, ґрунтуючись на основних аргументах: віроповчальній системі та ритуальній практиці, що відображені в сувоях.

Досліджуючи рукописи Кумрану, автор відзначає ряд особливостей у віровченні та ритуальній практиці кумранітів-есейів. Основу релігійно-філософських поглядів кумранської общини становить: а) вчення про фатальність та приречення; б) дуалістичне світобачення; в) вчення про життя після смерті; г) есхатологічні та месіанські уявлення. Для есейської ідеології були притаманні окремі риси, що відрізняли її від офіційного іудаїзму, а саме: скасування культу жертвоприношень, своєрідні ритуальні омовіння, посвята в члени братства, сонячний календар. Спосіб життя в общині був близький до монастирського: її членів об'єднувала спільність майна, віровчення, побуту, матеріальних засобів, жорстка дисципліна та підпорядкування Статуту. Члени братства, які проживали серед мирян, практично не брали участі в суспільно-політичному та світському житті, залишаючись при цьому прикладом благочестя, стриманості, відданості вченню Мойсея. З середини II ст. до н.е. кумранське поселення було одним із основних центрів есейського релігійного руху, поширеного в Палестині, Сирії, Єгипті.

У розділі розглядаються опозиційні щодо "есейської гіпотези" Кумрану точки зору, та можливість існування "посткумранського" есейства.

У другому розділі – "Трансформація віроповчальної системи іудаїзму в процесі становлення християнського світогляду" – автором простежується процес впливу іудейського сектантства (зокрема есейства) на еволюцію відокремлення християнського світогляду від іудейського та формування канонічного християнства.

Ідеї і уявлення, які визначають характер релігії Євангелій, існували в іудейському світогляді ще в дохристиянський період.

Поняття і норми, що стали основою християнської віри, брали початок у духовних прозріннях старозавітних пророків і були розвинуті іудейським сектантством. Першохристияни сприймали віроповчальну систему Старого Завіту споріднено окремим сектантським течіям іудаїзму, особливо есейству. Але з часом, під впливом ряду факторів (етнічна і соціальна неоднорідність, запозичення елліністичних ідей, політичні, економічні, географічні умови) християнство втрачає свою єдність з іудейським сектантством спочатку в ритуально-догматичному плані, а потім і в тлумаченні світоглядних основ. Зазначені тенденції призвели також до формування відокремлених напрямів у християнській релігії, до організації чисельних общин і рухів, що пропонували своє розуміння основних положень віровчення та обрядності, відмінне від світоглядних концепцій першохристиян.

Перше десятиріччя існування християнського світогляду характеризується домінуванням іудео-християнської течії, яка визначалась повним чи частковим додержуванням національних і політичних форм іудаїзму і вимогами буквального додержування "закону Мойсея". В організаційному плані іудео-християнство поділялось на кілька угруповань: ебїоніти, назореї, еклаїти, коринтяни та інші. Основні риси релігійних уявлень іудео-християн знайшли відображення в "Псевдоклементинах", "Апокаліпсисі" та ряді апокрифічних євангелій, а також у творах церковних письменників II-IV сторіч. На основі аналізу даних творів визначено систему релігійних уявлень іудео-християн. Автор зазначає, що месіанські та есхатологічні ідеї, які посіли чільне місце в апокаліптичній літературі Кумрану (Книга Єноха, Книга Ювілеїв, Текст двох стовпців, Статут общини, Сувій Храму, Сувій війни) стають вихідною темою іудео-християнського світогляду. Проте, іудео-християнська світоглядна система не

знайшла достатньої підтримки серед іудеїв Палестини. Більшість із них залишалися відданими "закона Мойсея", не бажаючи доповнювати його Новим Завітом.

Рішучим теологічним кроком на шляху перетворення іудео-християнства в світову релігію стало вчення апостола Павла. Апостол створив складну теологічну систему, в якій уперше порушує христологічне питання, активно розвиває тематику спасіння через спокутну жертву, і що головне – він акцентує увагу на навертанні язичників та відчуженні закону Мойсея (Дії 13:46). Христологічна проблема і пошуки її вирішення дали підґрунтя, на основі якого здійснився ідейний синтез нового ортодоксального вчення і апокаліптичних поглядів першохристиян, а через них і іудейського сектантства, типу ессеїв-кумранітів. Політичне об'єднання християнської релігії з інтересами держави спричинило соціальну спрямованість його розвитку.

У розділі простежується вплив термінології та ідей окремих еретичних християнських угруповань (гностиків, монтаністів, новатіан) на формування ортодоксального віровчення і культу. Порушується питання виникнення нової обрядовості. Встаюючи обряд першого причастя, або вечері Господньої, лідери пауліністичного християнства намагаються скасувати спільну трапезу (1 Кор.11). Іншого сенсу набуває і обряд хрещення. Принцип спільності майна, що був традиційним для перших християнських общин, перетворюється на збирання пожертвувань. Нового змісту та значення набували іудейські релігійні свята та звичаї.

Аналіз наукових і богословських джерел, канонічних та апокрифічних творів християн, а також огляд археологічних і античних матеріалів дає можливість дійти висновку що, поруч з ортодоксальним християнством пауліністичного напрямку досить тривалий час паралельно існували окремі християнські течії, в світогляді яких знайшли відображення погляди первісних

християн і іудейського сектантства та елліністичні ідеї (вчення про Логос, ідея протилежності духу і матерії, концепція роздвоєння душі між розумом і тілом, ієрархічної структури буття, заперечення онтологічної природи зла). Трансформуючи релігійні основи іудаїзму, все далі віддаляючись від нього, вбираючи в себе ідеї античного світу, християнство, долаючи суперечності, поступово досягало свого внутрішнього визначення.

У розділі розглядаються основні концепції щодо становлення релігійно-філософських поглядів християн I–III ст.н.е

Третій розділ – “Порівняльний аналіз світоглядних основ кумранітів-ессеїв та первісних християн” – містить детальний аналіз віроповчальних і догматичних основ есейського та християнського релігійних рухів. Автор відзначає ряд спільних рис, що генетично поєднують есейський та християнський світогляди, а саме: а) месіанська ідея; б) есхатологічні погляди в) дуалістичне світосприйняття (вчення про боротьбу Світла і Темряви, добра і зла); г) віра в потойбічне життя; д) відмова від культу жертвоприношень; е) життєві принципи; є) філологічна близькість духовних текстів. Під час дослідження були виявлені і деякі розбіжності в есейському та християнському світоглядах: а) ритуально-обрядовий план: кумранський обряд омовіння в християнстві зводиться до омовіння рук і ніг; ритуальна чистота – відсутність страху перед нечистотою та опоганенням; додержування правил суботи – в Новому Завіті ці приписи менш категоричні; б) кумраніти чекали на прихід пророка та двох месій; християни вважали, що пророк та месія вже приходили в світ; в) жорстка дисципліна, ієрархія та субординація у кумранітів; рівність усіх членів християнських общин.

Дисертант детально розглядає ключові аспекти есейського і християнського світосприйняття, пов'язані з уявленнями про “воду” та “світло”. Як есеї, так і християни вважали, що контакт з Богом можливий за допомогою певної води. Звідси і основний

смісл ритуальних обрядів, які вони виконували (омовіння та посвята в члени братства у кумранітів; хрещення у християн). В есейській і християнській релігійних системах "Світло" набуває ознак божественної сутності. Есеї і християни називали себе "синами Світла" і вбачали мету в подоланні впливової сили "Темряви", відповідно готуючись до настання "Царства Божого" на небі і на землі. (Статут III, 15–25, IV, 15–17, V, 3–7; Сувій Війни; тексти про Новий Єрусалим; Іоан.12:35–36; 1 Сол.5:4–5; Єф.5:8–9; Гал.5–22; Фома 13,55, інші).

У дисертації обґрунтовується гіпотеза про можливість виховання Іоана Хрестителя та Ісуса Христа в есейському середовищі. Для ототожнення духовного лідера християнства – Ісуса Христа з особистістю засновника кумранської общини – Вчителя праведності, автор дослідження вагомих підстав не має. Проте, варто зазначити, що в сувоях згадується "день Спокутування", коли в "домі вигнання" з'явився "Нечестивий жрець" і "змусив Вчителя випити чашу отрути" (1Qp Hab.V). Звертаючи увагу на неодноразову згадувану Ісусом, що передбачав своє розп'яття, "чашу", яку він питиме (Мт.20:22–23,26:39; Іоан.18:11), автор дослідження вважає це певною езотеричною аналогією.

Завершуючи дослідження автор додає, що досі неможливо розшифрувати цілу низку важливих символічних позначень, використаних у текстах кумранських рукописів. Рукописи також містять комплекс понять невідомого езотеричного знання, тлумачення яких є радше прерогативою теології. Проблематичним залишається питання про місію людей, які проходили навчання й посвяту в Кумрані. Але, у сувоях чітко простежується ідея заміни обранства одного народу обранством індивідуальним. Саме цей сенс ввібрала в себе нова релігія, і вже виходячи з цього, можна вважати кумранську релігійну філософію одним із духовних джерел християнського вчення.

У заключній частині викладені узагальнюючі висновки дослідження.

Кумранська община есеїв являла собою релігійну організацію з чітко вираженою дуалістичною, есхатологічною та месіанською ідеологією. Концептуальна специфіка, своєрідні елементи обрядової практики, аскетичний спосіб життя та вимоги жорсткої підготовки для досягнення вищого ступеню посвяти призвели до релігійного відокремлення есеїв-кумранітів від ортодоксального іудаїзму. Своє існування в традиційній монастирській формі кумранська община припинила в 68 р. н.е., внаслідок зруйнування поселення римськими легіонерами, а не в силу світоглядної кризи її членів.

У вивченні проблеми походження християнства слід віддати належне пріоритетним положенням кумрансько-есеїської релігійної свідомості, які великою мірою визначили ідеї християнського релігійного руху, а саме: месіанізм, есхатологічні та апокаліптичні погляди, дуалістичне світосприйняття, віра в потойбічне життя, тема індивідуального обранства.

Світоглядні концепції іудейського сектантства (зокрема есеїства), доповнені сприйняттям месіанства, як факту, що вже здійснився стали основою для утворення іудео-християнства. Не відокремлюючи себе від іудейства і цілком додержуючись іудейської релігійної обрядовості, поповнюючи свої лави за рахунок вихідців з іудеїв та язичників, що прийняли іудаїзм, перші християни вірили в єдиного Бога, в Ісуса Христа, як сина Бога і Спасителя, в настання "Царства Небесного", в остаточну перемогу сил добра над злом, воскресіння душі.

Початком відокремлення християнського світогляду від іудейської основи стала теологічна доктрина, яку обстоювали лідери пауліністичного християнства, і яка ґрунтувалась на відчуженні Закону Мойсея, христологічній ідеї та темі спасіння через спокутну жертву. Звернення новозавітної проповіді до

іудеїв діаспори та язичників відкрило шлях поєднанню концептуальних основ християнства з ідеями узагальненої східної, особливо єврейської, теології і грецької філософії, а саме платонізму і стоїцизму. Створювання основ єдиного віровчення, формування чіткої церковної організації та керівної верхівки, що почала різко відділятися від основної маси віруючих і була зацікавлена в зміцненні християнської церкви як єдиного цілого, сприяло перетворенню християнства в самостійну релігійну систему.

І хоча релігія Євангелій прагнула посилити деякі найбільш привабливі сторони іудейської догматики та етики, вбираючи в себе особливості елліністичної філософської думки та культури, можна з впевненістю констатувати, що головні риси кумранського віровчення реалізувались в первісному християнстві.

Основні положення дисертації висвітлені автором у таких публікаціях:

1.Калинин Ю.А., Карасевич А.А, Валах С.И. Кумранские рукописи: находки, гипотезы, загадки. Историко-философский и религиозноведческий анализ. -К.,1996-140с.

2.Валах С.І. Сувої Кумрану й раннє християнство// Філософська і соціологічна думка.-1996.-№1-2.-с.159-174.

3.Валах С.І. Кумранська посвята водою та християнський символ віри // "Дні науки". Тези доповідей на науковій конференції Національного університету ім.Тараса Шевченка. 11-12 квітня 1996р.-К., 1996.-С.49.

4.Валах С.І. Монотеїзм як символ іудейського народу // Феномен релігії. Тезовий виклад доповідей Всеукраїнського колоквиуму. 20-21 червня 1996р. - К., 1996.-С.27.

5.Валах С.І. Дуалістична концепція Кумрану в контексті християнського світогляду // Українське релігієзнавство. - 1997.- №5.-6 стор.маш.

Summary

Valah S. I. The Qumranism as a basis of Christian philosophical conception of life.

The dissertation for the degree of Candidate of Philosophy (speciality is 09.00.11-religious studies). Kyiv Philosophy Institute of Ukraine National Academy of Sciences. Kyiv, 1996.

This dissertation propose philosophical and Historical analysis of Qumran religious doctrine of life, as one of the most important sources in formation of Christianity. There was defined the religious - philosophical conception of Qumran Essene sect determined the common points of Essene and Christian religious derections, and general circumstances of Qumran religious philosophy that found priority in Christian religious doctrine formation.

This investigation, also, propose an argumentation of hypothesis concerning possibility of religious education of the Christian spiritual liders (John Baptist and Jesus Christ) in Essene sect. It is important to point, that the great majority of essential theses are placed on translation from Hebrow original "Community Rule" scroli, that is performed by autor of the dissertation.

Аннотация.

Валах С.И. Кумранизм, как источник первоначального христианского мировоззрения.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук (специальность 09.00.11 - религиоведение). Институт философии Национальной Академии наук Украины, Киев, 1997. В работе осуществлен философско-исторический

анализ кумранского вероучения, как одного из источников формирования христианского мировоззрения. Определена религиозно-философская концепция кумранитов-есеев; установлены общие черты есеевского и христианского религиозных движений, а также основные положения кумранской религиозной философии, которые стали приоритетными в формировании христианского вероучения. В исследовании обосновывается гипотеза о возможности воспитания духовных лидеров христианства Иоанна Крестителя и Иисуса Христа в есеевской среде. В диссертации использован авторский перевод с древнееврейского оригинального текста свитка Устав кумранской общины.

Ключові слова: сувої Кумрану, кумранська община, есеї, первісне християнство.

Підп. до друку 15.05.97. Формат 60×84^{1/16}.
 Папір друк. № 1 . Спосіб друку офсетний. Умовн. друк. арк. 40.
 Умовн. фарбо-відб. 1,0 . Обл.-вид. арк. 4,0 .
 Тираж 100 пр . Зам. № 7-1502 .

Фірма «ВІПОЛ»
 252151, Київ, вул. Волинська, 60.